

وزارت آموزش عالی و تحقیقات علمی

اصلاح بازار انرژی

۷

بررسی تحولات اقتصاد کلان

بهار ۱۳۹۳

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طرح اصلاح بازار انرژی

بررسی تحولات اقتصاد کلان

طرح اصلاح بازار انرژی
بررسی تحولات اقتصاد کلان

ناشر: موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی

نوبت چاپ: اول

تاریخ انتشار: بهار ۱۳۹۳

آماده‌سازی ادبی و هنری: دفتر تدوین منابع علمی موسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی

آدرس ناشر: خیابان شهید باهنر (نیاوران) - جمال آباد - خیابان شهید مختار عسگری - شماره ۶

تلفکس: ۲۶۱۱۶۸۵۲

فهرست مطالب

پیش گفتار.....	۷
مقدمه.....	۱۱
۱- بخش واقعی اقتصاد.....	۱۵
۱-۱- تولید کالاها و خدمات.....	۱۵
۱-۱-۱- وضعیت رشد اقتصادی کشور در حساب‌های ملی.....	۱۷
۱-۱-۱-۱- رشد اقتصادی کشور در سال‌های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱.....	۱۷
۱-۱-۱-۲- رشد اقتصادی کشور در ۱۳۹۲.....	۲۰
۱-۱-۳- مقایسه رشد اقتصادی کشور با کشورهای منتخب.....	۲۵
۱-۲- تحولات شاخص‌های قیمت.....	۲۷
۱-۲-۱- مقایسه نرخ تورم ایران با کشورهای منتخب.....	۲۷
۲-۱- وضعیت نیروی کار.....	۳۶
۲- بخش مالی اقتصاد.....	۳۸
۳- بخش خارجی.....	۴۰
۴- پیش‌بینی وضعیت اقتصاد کلان در سال ۱۳۹۳.....	۴۳
۵- تحلیل کلان و سیاست‌های مکمل اقتصادی.....	۴۴
منابع.....	۵۸

پیش‌گفتار

طی سه دهه گذشته، قیمت‌گذاری پایین حامل‌های انرژی در بازار داخلی، پدیده‌های نامطلوب بسیاری در پی داشته - از جمله بهره‌برداری ناکارآمد از انرژی، انباشت تجهیزات و فناوری‌های پرمصرف و انرژی‌بر و قاچاق سوخت - که میزان مصرف انرژی را در کشورمان به سطحی بسیار فراتر از متوسط جهانی رسانده است. روند هدر رفتن سرمایه‌های ارزشمند هیدروکربوری کشور در حالی تا امروز ادامه داشته که فروش ارزان حامل‌های انرژی، باعث بی‌عدالتی آشکار در توزیع ثروت نفت در جامعه شده است؛ به گونه‌ای که خانوارهای برخوردار سهم بیشتری از یارانه پنهان انرژی را به خود اختصاص داده‌اند. مجموعه این مشکلات، بازار انرژی کشور را به وضعیت بحرانی رسانده، آسیب‌پذیری اقتصاد ملی را، در عرصه داخلی و در مواجهه با چالش‌های بین‌المللی، افزایش داده است. لذا، گزینه‌ای جز پیگیری جدی برنامه‌ای اصلاحی در این بازار پیش روی سیاست‌گذاران نمانده است. این در حالی است که اجرای ناقص فاز اول قانون هدفمندسازی یارانه‌ها، چالش‌هایی را پیش پای دولت یازدهم قرار داده است، از جمله کسری بودجه سنگین و بحران مالی شرکت‌های تولید و توزیع انرژی. با همه این دشواری‌ها، دولت مصمم است با

استعانت از خداوند متعال، و به پشتوانه سرمایه عظیم اعتماد ملی، گام‌های استواری تا تحقق کامل اهداف قانونی در اصلاح بازار انرژی بردارد و پس از سال‌ها، به آرزوی نخبگان و عموم مردم جامعه عمل پیوشاند.

قدم نهادن در مسیر اجرای تصمیماتی که به طور مستقیم بر زندگی و رفاه مردم اثر می‌گذارد و حساسیت بالایی دارد، ایجاب می‌کند که سیاست‌گذاران دلایل سیاست‌های انتخابی خود را شفاف تبیین کنند و چارچوب نظری و اهداف برنامه اجرایی خود را در معرض قضاوت مردم و نخبگان قرار دهند. در همین راستا، مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی اقدام به تهیه مجموعه گزارش‌هایی کرده است که در آن به موضوعات مختلف مرتبط با اصلاح بازار انرژی و سیاست‌های حمایتی می‌پردازد. این مجموعه از گزارش‌ها در برگیرنده خلاصه‌ای است از پژوهش‌های صورت گرفته برای طراحی مراحل بعدی اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها که به همت همکاران معاونت پژوهشی مؤسسه تهیه شده است. در این مجموعه تلاش بر این است که مطالب به زبانی ساده و قابل استفاده برای عموم مطرح شود. امیدواریم که مورد استفاده نخبگان، کارشناسان و عموم مردم واقع گردد.

در گزارش پیش‌رو، تصویری از شرایط فعلی اقتصاد کلان کشور در آستانه اجرای برنامه اصلاح بازار انرژی ارائه می‌شود. اهمیت این گزارش از این‌رو است که عدم توجه به شرایط اقتصاد کلان و عدم اتخاذ سیاست‌های اقتصادی مکمل برنامه اصلاحی در بازار انرژی، گام‌های اصلاحی طی شده در اصلاح بازار انرژی را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

در پایان، بر خود لازم می‌دانم از گروه تحقیق، شامل آقایان ابوالفضل

خاوری نژاد، علیرضا صابونی‌ها و مهران بهنیا، که در به سامان رسیدن این گزارش نقش کلیدی داشتند، تشکر کنم. همچنین از تمامی همکارانم در معاونت پژوهشی مؤسسه که در تهیه این گزارش مشارکت فعال و مؤثر داشته‌اند سپاسگزاری می‌نمایم.

مسعود نیلی

مشاور اقتصادی رئیس‌جمهور

و رئیس مؤسسه عالی آموزش و پژوهش مدیریت و برنامه‌ریزی

مقدمه

نوشتار حاضر هفتمین گزارش از مجموعه گزارش‌های طرح اصلاح بازار انرژی است که به بررسی شرایط اقتصاد کلان کشور در آستانه اجرای برنامه اصلاحی در بازار انرژی کشور اختصاص دارد. اقتصاد ایران چند سالی است شرایط بسیار ویژه‌ای را سپری می‌کند. زیرا، بر اساس آمارهای رسمی، رشد اقتصادی در پایین‌ترین سطح خود بعد از دوران جنگ، و نرخ تورم نیز، به استثنای سال ۱۳۷۴، در بالاترین سطح خود طی سه دهه اخیر قرار دارد. برآیند چنین آماری حاکی از وقوع رکود تورمی در اقتصاد کشور است. در کنار رکود تورمی، به واسطه اجرای ناقص فاز اول هدفمندسازی یارانه‌ها^۱، وضعیت بازار انرژی و نحوه تأمین مالی نظام یارانه‌ای فعلی به دلیل گستره وسیع آن، به عنوان یکی از چالش‌های مهم پیش روی دولت یازدهم قرار گرفته است. به طوری که وضعیت بازار انرژی کشور^۲ "در آستانه بحران" قرار دارد. و در صورت تداوم روندهای کنونی، در آینده‌ای نزدیک وضعیت این بخش "بحرانی" خواهد شد و کشور

۱. به گزارش دوم با عنوان «آسیب‌شناسی طرح هدفمندسازی یارانه‌ها» رجوع شود.

۲. به گزارش اول با عنوان «بررسی تحولات بازار انرژی ایران» رجوع شود.

را با چالش‌های مهمی رو در رو خواهد کرد.

لزوم اصلاح نظام قیمتی در بازار انرژی، و قرار داشتن در رکود تورمی به عنوان محدودیتی جدی، رعایت برخی ملاحظات را ایجاب می‌کند. زیرا اصلاح قیمت حامل‌های انرژی از جمله موضوعات سیاست‌گذاری است که طی ۳۰ سال اخیر همواره در اقتصاد ایران محل مناقشه و بحث‌های جدی بوده است و سیاست‌گذاران اقتصادی کشور تصمیمات قیمتی متفاوتی، چه در جهت ثابت نگاه داشتن قیمت و چه در جهت افزایش قیمت، اتخاذ کرده‌اند. شرایط ویژه رکود تورمی فعلی از جمله موانعی است که سر راه "تداوم و استمرار فرآیند اصلاح بازار انرژی" قرار دارد. لذا دقت هر چه بیشتر در طراحی جزء به جزء سیاست اصلاح بازار انرژی، با در نظر گرفتن رکود و تورم، همواره باید مد نظر سیاست‌گذاران کشور قرار گیرد.

در این گزارش، تصویری از شرایط فعلی اقتصاد کلان کشور ارائه نموده، تبیین خواهیم کرد که طرح اصلاح بازار انرژی در چه بستر اقتصادی اجرا خواهد شد. با کنار گذاشتن دو سال اول پس از پیروزی انقلاب اسلامی به دلیل شرایط خاص آن روزهای کشور، بدترین سال از نظر شدت رکود، سال ۱۳۶۵ بود با رشد اقتصادی ۹/۱- درصد که در اوج جنگ تحمیلی رخ داد. اما در این سال نرخ تورم حدود ۲۳ درصد بود. در ۱۳۷۴ هم با اینکه اقتصاد کشور تورم ۴۹ درصدی را تجربه کرد، رشد اقتصادی نزدیک به ۳ درصد بود. با توجه به چنین مشاهداتی، بروز هم‌زمان رکود و تورم طی دو سال متوالی در ابعادی که اقتصاد ایران در شرایط کنونی با آن روبه‌روست در تاریخ اقتصاد کشور بی سابقه و منحصر به فرد است. در چنین شرایطی، ارائه طرح اصلاح بازار انرژی

در چارچوب یک "بسته سیاستی" ضروری است؛ یکی از اجزای این بسته سیاستی عبارت است از سیاست‌های اقتصاد کلان، شامل سیاست‌های پولی و اعتباری، مالی، ارزی و تجاری، تا بتوان علاوه بر اصلاح مسائل درون بخش انرژی، آثار نامطلوب این اصلاح بر تورم و تولید را به حداقل رساند و در کنار آن، از مزایای این اصلاحات در جهت شروع فعالیت‌های صرفه‌جویی در مصرف انرژی، بیشترین فایده ممکن را نصیب اقتصاد کشور کرد. در این گزارش، به رئوس این بسته سیاستی اشاره خواهیم کرد. از این‌رو، در بخش نخست با مروری بر مهم‌ترین آمارهای اقتصاد کشور، وضعیت فعلی اقتصاد کلان کشور در قالب بخش واقعی اقتصاد تشریح کرده، سپس بخش‌های مالی و خارجی اقتصاد را بررسی خواهیم نمود. در بخش آخر نیز پس از جمع‌بندی موضوعات مورد بررسی، رئوس سیاست‌های اقتصادی دولت، جهت اجرای هر چه بهتر طرح اصلاح بازار انرژی ارائه خواهد شد.

این گزارش در راستای طراحی برنامه اصلاحی در بازار انرژی و در ادامه گزارش‌های اول تا ششم اهمیت بسزایی دارد. زیرا همان‌طور که در گزارش آسیب‌شناسی طرح هدفمندسازی یارانه‌ها اشاره شد، یکی از نقاط ضعف آن طرح، عدم همراهی سیاست‌های صحیح اقتصادی با آن بود و سعی شده بود مسائل درون بازار انرژی، فارغ از دیگر متغیرها و بخش‌های اقتصادی - همچون نقدینگی و تورم، نظام بانکی و چالش‌های تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی، بازار ارز و بازار سرمایه و محدودیت‌های تجارت خارجی کشور - حل شود. در حالی که عدم توجه به شرایط اقتصاد کلان و عدم اتخاذ سیاست‌های اقتصادی مکمل برنامه اصلاحی در بازار انرژی، ممکن است آثار تمامی گام‌های

اصلاحی طی شده در بازار انرژی را خنثی کند. لذا این گزارش، در سیر اشاره شده در شکل ۱، یکی از بلوک‌های اصلی است که به شکل‌گیری طرح اصلاح بازار انرژی منجر می‌شود.

شکل ۱: ساختار کلی طرح مطالعات اصلاح بازار انرژی

۱- بخش واقعی اقتصاد

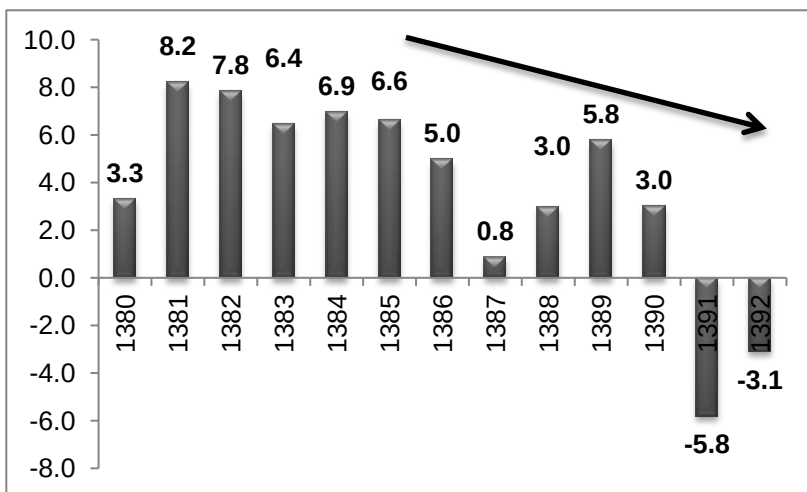
بخش واقعی اقتصاد را می‌توان ذیل بازار کالا و خدمات و بازار کار بررسی کرد. آمار حساب‌های ملی، آمار شاخص قیمت‌ها و آمار نیروی کار مهم‌ترین ابزارهای رصد تحولات اقتصادی در بخش واقعی هستند که با اتکا به این آمارها، تصویر مستندی از وضعیت تحولات اقتصاد در این بخش ارائه می‌شود.

۱-۱- تولید کالاها و خدمات

تصویر عمومی اقتصاد ایران در سال‌های اخیر نشان‌دهنده شرایط رکود تورمی است. در این بخش، در آینه آمارهای بخش واقعی، دو چالش جدی پیش روی اقتصاد ایران، یعنی رکود و تورم، بررسی می‌شوند. بدین منظور، با استفاده از آمار حساب‌های ملی و شاخص قیمت‌ها، تحولات مربوط به رشد اقتصادی و تورم در سال‌های اخیر را بررسی خواهیم کرد. و در بخش بعد وضعیت بازار کار را بررسی خواهیم نمود. پیش از ورود به بحث، اشاره به دو نمودار ۱ و ۲ گویای وضعیت کنونی اقتصاد کشور و روندی است که در سال‌های گذشته طی شده است. در نمودار ۱ مشاهده می‌شود که رشد اقتصادی کشور در ادامه روند نزولی خود طی نیمه دوم دهه ۸۰، در ابتدای دهه ۹۰ به رقم ۵/۸- می‌رسد. نمودار ۲ نشان می‌دهد که بر خلاف رشد اقتصادی، تورم طی نیمه دوم دهه ۸۰ روندی افزایشی داشته و در نهایت در ابتدای دهه ۹۰ به بیش از ۳۰ درصد رسیده است. این دو نمودار بیانگر تحولات اقتصاد کلان کشور طی سال‌های گذشته و وضعیت دشوار پیش‌رو طی سال‌های آتی است.

زیرا با وجود شرایط دشوار و بحرانی در برخی بخش‌های اقتصاد - از جمله انرژی و محیط زیست - و اجتناب‌ناپذیر بودن اجرای برنامه‌های اصلاحی در این بخش‌ها، ملاحظات مربوط به متغیرهای رشد اقتصادی و تورم قیود برنامه‌های دولت را افزایش می‌دهد. از طرفی تغییر روند چند ساله گذشته در رشد اقتصادی و تورم، خود نیازمند برنامه‌ای جامع برای آینده میان‌مدت اقتصاد ایران است که هماهنگی آن با برنامه اصلاح بازار انرژی از الزامات اصلی این برنامه است.

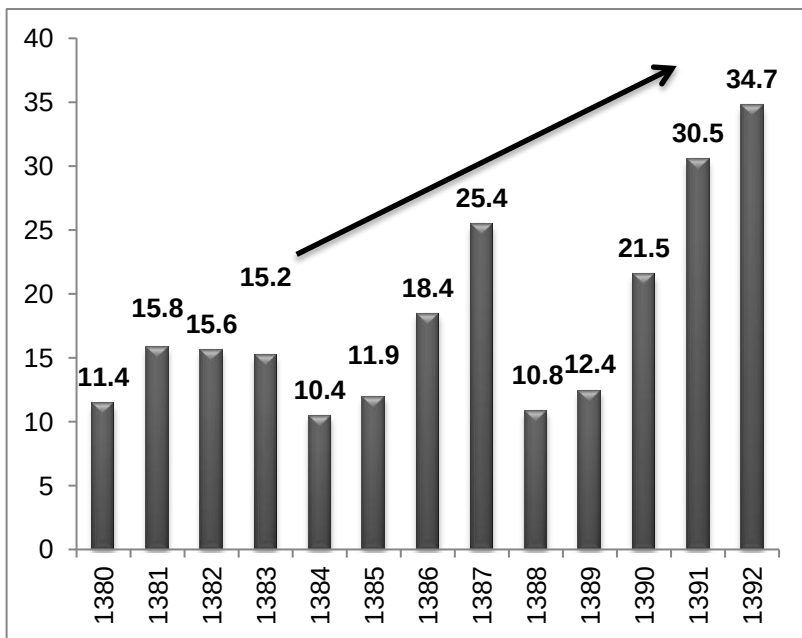
نمودار ۱- نرخ رشد اقتصادی ایران با تواتر سالانه طی سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۲^۱

منبع: بانک مرکزی / حساب‌های ملی

۱. آمار سال ۱۳۹۲ برای شش ماه نخست است.

نمودار ۲- نرخ تورم در ایران با تواتر سالانه طی سال های ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۲

منبع: بانک مرکزی/ شاخص های قیمت

۱-۱-۱- وضعیت رشد اقتصادی کشور در حساب های ملی

۱-۱-۱-۱- رشد اقتصادی کشور در سال های ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۱

در جدول های ۱ و ۲، رشد اقتصادی سال های اخیر به تفکیک فعالیت ها بررسی شده است. بر اساس آمار جدول ۱، پیش از بروز رشد اقتصادی منفی سال ۱۳۹۱ هم، برخی از فعالیت های اقتصادی شرایط چندان مناسبی نداشتند. مثلاً بخش نفت در سال های ۱۳۸۷ و ۱۳۸۸ رشد منفی و در دو سال بعد از آن نیز رشدهای پایینی داشت و سرانجام در ۱۳۹۱ با رشد منفی بسیار شدید ۳۴

درصدی مواجه بود. تولید نفت خام از ۱۳۸۰ تا ۱۳۸۴ با روندی افزایشی از حدود ۳/۵ میلیون بشکه در ۱۳۸۰ به بیش از ۴/۱ میلیون بشکه در روز در ۱۳۸۴ رسید.^۱ ولی از ۱۳۸۴ کاهش سرمایه‌گذاری در اکتشاف و تولید نفت باعث شد تولید روندی نزولی پیدا کند.^۲ صادرات نفت هم به دلیل افزایش تحریم‌ها با محدودیت‌های بیشتری مواجه شد.

جدول ۱: رشد تولید ناخالص داخلی برحسب فعالیت‌های اقتصادی طی سال‌های ۱۳۸۷ الی ۱۳۹۱ با تواتر سالانه (درصد)

۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	فعالیت‌ها
۶/۳	۴/۸	۸/۸	۱۳/۵	-۱۱/۸	گروه کشاورزی
-۳۴/۱	۱/۳	۱/۹	-۳/۹	-۲/۰	گروه نفت
-۱۲/۴	۳/۳	۹/۳	۲/۸	۵/۵	گروه صنایع و معادن
-۰/۴	۲/۴	۴/۰	۲/۲	۲/۴	گروه خدمات
-۵/۸	۳/۰	۵/۸	۳/۰	۰/۸	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه
-۳/۱	۳/۲	۶/۱	۳/۷	۱/۲	تولید ناخالص داخلی به قیمت پایه (بدون نفت)

منبع: بانک مرکزی / حساب‌های ملی

۱. نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران

2. BMI, 2012

جدول ۲: رشد تولید ناخالص داخلی برحسب اقلام هزینه نهایی طی سال‌های ۱۳۸۷ الی ۱۳۹۱ با تواتر سالانه (درصد)

نوع هزینه	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱
هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی	-۴/۵	-۱/۱	۱/۹	۷/۷	-۱/۹
هزینه‌های مصرفی بخش دولتی	۴/۱	۲/۳	-۲/۸	۰/۱	-۸/۵
تشکیل سرمایه ثابت ناخالص	۱۰/۹	-۰/۹	۶/۹	۱/۰	-۲۱/۹
ماشین آلات	۶/۱	۱/۳	۶/۲	۰/۳	-۱۴/۰
ساختمان	۱۷/۵	-۳/۶	۷/۸	۱/۸	-۳۲/۰
صادرات کالاها و خدمات	-۰/۳	۵/۴	۱۱/۳	۶/۱	-۱۲/۴
واردات کالاها و خدمات	۷/۸	-۱/۶	۸/۲	-۵/۳	-۲۳/۵
تولید ناخالص داخلی به قیمت بازار	۰/۶	۳/۹	۵/۹	۲/۷	-۵/۶

منبع: بانک مرکزی / حساب‌های ملی

بر اساس آمار جدول ۲، در بخش هزینه‌ای نیز برخی از زیربخش‌ها طی سال‌های اخیر شرایط مناسبی نداشته‌اند. هزینه‌های مصرف خصوصی، هزینه‌های مصرف دولتی، سرمایه‌گذاری، واردات و صادرات تا قبل از رشد اقتصادی منفی سال ۱۳۹۱ نرخ رشد منفی را تجربه کرده‌اند. در بخش تشکیل سرمایه ناخالص که بیانگر سرمایه‌گذاری در اقتصاد کشور است نیز شرایط مناسبی وجود نداشته است. با شروع رکود، اقلام هزینه‌ای رو به کاهش داشتند و کلیه این اقلام در ۱۳۹۱ با رشد منفی چشمگیری مواجه شده‌اند. در ۱۳۹۱، هزینه مصرف خصوصی که بخشی بسیار باثبات از اقلام هزینه‌ای است در حدود ۲ درصد، هزینه‌های مصرفی دولت ۹ درصد، سرمایه‌گذاری در حدود ۲۲ درصد، صادرات ۱۲ درصد و واردات ۲۳ درصد کاهش داشته است.

در مجموع، از جدول‌ها و داده‌های اشاره شده چنین برمی‌آید که در ۱۳۸۹،

که هدفمندسازی یارانه‌ها به اجرا گذاشته شد، وضعیت رشد اقتصادی در شرایط نسبتاً مطلوبی بود و اقتصاد ایران در آن سال ۵/۸ درصد رشد داشت. اما بستر اقتصادی اجرای طرح اصلاح بازار انرژی، بر خلاف طرح هدفمندسازی یارانه‌ها، شرایط رکودی است و این موضوع را باید محدودیتی جدی در جهت اعمال گام‌های اصلاحی در بازار انرژی تلقی کرد.

۱-۱-۲- رشد اقتصادی کشور در ۱۳۹۲

برای شناسایی رکود از معیارهای متفاوتی استفاده می‌شود که بنا بر یکی از این تعریف‌ها، اگر اقتصادی دو فصل پیاپی رشد اقتصادی منفی داشته باشد، در وضعیت رکودی قرار دارد. بر اساس آمار رسمی، اقتصاد ایران از زمستان ۱۳۹۰، و همراه با تشدید تحریم‌ها، رشد اقتصادی منفی را تجربه کرده است. در جدول ۳ آمار مرتبط با رشد اقتصادی فصلی حساب‌های ملی ارائه شده است. بنابر آمار جدول ۳، رشد اقتصادی کشور در زمستان ۱۳۹۰ برای نخستین بار منفی شد (در حدود ۰/۳- درصد). این رقم به تدریج افزایش یافت تا جایی که در پاییز به عدد ۷/۲- درصد رسید. مجموعاً در کل سال ۱۳۹۱، اقتصاد کشور به میزان ۵/۸- درصد کوچک شده است. با نگاه دقیق‌تر به زیربخش‌های اقتصاد، آشکار می‌شود که بخش نفت پیش از سرایشی اقتصاد کشور با رشد منفی مواجه شده بود، به طوری که در تابستان ۱۳۹۰، رشد منفی این بخش ۴/۷ درصد بود. گروه صنعت و معدن هم که طی این دو سال با کاهش شدید سطح فعالیت مواجه شده از پاییز ۱۳۹۰ رشد منفی خود را آغاز کرد.

جدول ۳: رشد تولید ناخالص داخلی برحسب فعالیت‌های اقتصادی طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۱ با تواتر فصلی (درصد)

۱۳۹۱ (رشد هر فصل به فصل مشابه سال قبل)				۱۳۹۰ (رشد هر فصل به فصل مشابه سال قبل)				فعالیت
فصل چهارم	فصل سوم	فصل دوم	فصل اول	فصل چهارم	فصل سوم	فصل دوم	فصل اول	
۷/۰	۳/۳	۶/۹	۸/۱	۳/۵	۱۱/۱	۳/۶	۱/۳	گروه کشاورزی
-۲۴/۸	-۳۴/۵	-۴۳/۱	-۳۲/۵	-۱۴/۳	۷/۹	-۴/۷	۱۸/۱	گروه نفت
-۱۲/۹	-۱۴/۷	-۱۰/۹	-۱۱/۰	۰/۴	-۰/۶	۴/۶	۱۰/۵	گروه صنایع و معادن
۱/۳	-۰/۹	-۱/۹	۰/۲	۱/۴	۱/۳	۵/۵	۱/۴	گروه خدمات
-۵/۵	-۷/۲	-۵/۴	-۵/۳	-۰/۳	۲/۶	۴/۲	۵/۳	تولید ناخالص داخلی
-۳/۸	-۴/۶	-۲/۲	-۲/۲	۱/۱	۲/۱	۵/۰	۴/۰	تولید ناخالص داخلی بدون نفت

منبع: بانک مرکزی / حساب‌های ملی

به استناد ارقام حساب‌های ملی برای شش ماه ابتدایی سال ۱۳۹۲، رشد اقتصادی کشور، با وجود بهبود نسبت به سال ۱۳۹۱، کماکان منفی بوده است. در جدول ۴ عملکرد رشد اقتصادی ۶ ماه نخست سال ۱۳۹۲ ارائه شده است.

جدول ۴: رشد تولید ناخالص داخلی برحسب ارزش افزوده گروه‌های اقتصادی در شش ماه نخست سال ۱۳۹۲ (درصد)

نرخ رشد (درصد)	گروه اقتصادی
۲/۱	گروه کشاورزی
-۹/۴	گروه نفت
-۷/۷	گروه صنایع و معادن
-۲/۴	گروه خدمات
-۳/۱	تولید ناخالص داخلی (به قیمت پایه)

منبع: خلاصه تحولات اقتصادی کشور، ۱۳۹۱، بانک مرکزی

بر اساس اطلاعات جدول ۴، نرخ رشد اقتصادی تولید ناخالص داخلی در شش ماه نخست سال ۱۳۹۲ برابر ۳/۱- درصد بوده که بیانگر استمرار رکود در این بازه زمانی است. از آنجا که آمار ارائه شده در این جدول در سطح گروه‌های اقتصادی بیان شده است، امکان بررسی دقیق‌تر آن در سطح فعالیت وجود ندارد. در این زمینه می‌توان به گروه صنایع و معادن اشاره کرد که مشتمل است بر ارزش افزوده فعالیت‌های صنعت، معدن، ساختمان و آب، برق و گاز. با توجه به اهمیت بخش صنعت در اقتصاد کشور، وضعیت عملکرد آن در سال ۱۳۹۲ با استفاده از آمار شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی کشور، تهیه شده توسط بانک مرکزی، بررسی می‌شود.

بر اساس آمار جدول ۵، شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در سه ماهه اول ۱۳۹۲، در مقایسه با دوره مشابه سال قبل، ۹/۸ درصد کاهش نشان می‌دهد. این امر با توجه به سهم بالای کارگاه‌های بزرگ صنعتی از کل ارزش افزوده بخش صنعت، از تداوم روند نامناسب شرایط تولید بخش صنعت در دوره مورد بررسی حکایت دارد. در سه ماهه اول ۱۳۹۲، چهار گروه مهم صنعتی (با سهمی معادل ۴۴/۸ درصد از کل ارزش تولید این کارگاه‌ها) شامل "وسایل نقلیه موتوری و تریلر"، "ماشین‌آلات مولد و انتقال نیروی برق و دستگاه‌های برقی"، "ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر"، و "مواد و محصولات شیمیایی" نسبت به دوره مشابه سال قبل به ترتیب با ۴۲/۳، ۲۲/۱، ۱۴/۵ و ۹/۹ درصد کاهش در شاخص تولید مواجه شده‌اند. از میان گروه‌های صنعتی دارای رشد مثبت تولید نیز دو گروه (با سهمی معادل ۱۱/۵ درصد از کل ارزش تولید این کارگاه‌ها) شامل صنایع تولید "محصولات

کانی غیرفلزی" و "محصولات از توتون و تنباکو"، به ترتیب رشد ۱۱/۶ و ۱۰/۳ درصد داشته‌اند.

جدول ۵: شاخص تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی کشور

ضریب ارزش تولید	نام صنعت	سال*			سه ماهه اول سال		درصد تغییر فصلی
		۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۱	۱۳۹۲	
۱۱/۰	شاخص کل (۱۳۸۳=۱۰۰)	۱۹۳/۴	۲۰۴/۴	۱۸۴/۱	۱۸۳/۱	۱۶۵/۱	-۹/۸
۲۰/۱	صنایع تولید فلزات اساسی	۱۷۱/۵	۱۹۷/۱	۱۸۱/۲	۱۸۹/۹	۱۸۹/۲	-۰/۴
۱۹/۰	صنایع تولید وسایل نقلیه موتوری و تریلر	۱۷۷/۸	۱۹۴/۶	۱۰۷/۱	۱۱۲/۶	۶۵/۰	-۴۲/۳
۱۷/۷	صنایع تولید مواد و محصولات شیمیایی	۲۵۹/۹	۲۷۹/۵	۲۷۸/۷	۲۹۸/۹	۲۶۹/۳	-۹/۹
۱۰/۷	صنایع تولید محصولات کانی غیرفلزی	۲۱۲/۱	۲۱۰/۸	۲۳۲/۲	۲۱۴/۲	۲۳۹/۱	۱۱/۶
۷/۸۰	صنایع تولید مواد غذایی و آشامیدنی	۱۶۳/۷	۱۷۹/۵	۱۹۴/۲	۱۸۳/۱	۱۷۳/۶	-۵/۲
۴/۵	صنایع تولید ماشین‌آلات و تجهیزات طبقه‌بندی نشده در جای دیگر	۲۶۶/۵	۱۷۵/۹	۱۳۳/۸	۱۰۷/۱	۹۱/۶	-۱۴/۵
۳/۶	صنایع تولید ماشین‌آلات مولد و انتقال نیروی برق و دستگاه‌های برقی	۱۸۹/۲	۱۵۸/۶	۱۱۸/۷	۱۰۶/۶	۸۳/۰	-۲۲/۱
* آمار سال‌های ۱۳۹۰ به بعد مقدماتی است.							

منبع: بانک مرکزی/ سری زمانی شاخص صنعت

برای سه ماهه دوم سال ۱۳۹۲، تنها رقم شاخص کل تولید کارگاه‌های بزرگ صنعتی در اختیار است که بر اساس آن رشد شش ماهه تولید ۸/۴- درصد برآورد می‌شود که شدت منفی بودن آن در مقایسه با ارقام سه ماهه اول کمتر است. در واقع، با توجه به رقم اعلام شده شاخص در سه ماهه دوم (۱۸۱/۷)، رشد سه ماهه دوم شاخص یاد شده ۷/۱- بوده است که در مقایسه با

رشد سه ماهه اول به میزان ۹/۸- درصد، بیانگر کاهش سرعت انقباض در تولید محصولات صنعتی است.

در طرف هزینه نیز جز هزینه‌های مصرفی بخش خصوصی و صادرات کالاها و خدمات، کاهش‌های قابل توجهی مشاهده می‌شود. به ویژه باید به رشد ۱۴/۳- درصدی در تشکیل سرمایه ثابت اشاره نمود که گویای کاهش در ظرفیت تولیدی سال‌های آتی است و نگران کننده است. در این زمینه، در کنار کاهش واقعی تشکیل سرمایه بخش خصوصی، کاهش هزینه‌های سرمایه‌ای دولتی حتی به صورت اسمی، به علت محدودیت‌های بودجه‌ای نیز قابل توجه است. چنانکه این کاهش در هزینه‌های مصرفی دولت در مقیاس واقعی به میزان ۷/۳- درصد اتفاق افتاده است. به علاوه، کاهش قابل توجه در میزان واردات، که بخش معتابهی از آن را کالاهای واسطه‌ای و سرمایه‌ای تشکیل می‌دهد، در کاهش تولید حال و آینده کشور نقشی منفی ایفا می‌کند.

جدول ۶: رشد تولید ناخالص داخلی برحسب هزینه‌های نهایی در شش ماه نخست سال ۱۳۹۲ (درصد)

نوع هزینه	نرخ رشد (درصد)
مصرف نهایی بخش خصوصی	۳/۷
مصرف نهایی دولتی	-۷/۳
تشکیل سرمایه ثابت	-۱۴/۳
صادرات کالاها و خدمات	۳/۵
واردات کالاها و خدمات	-۳۰/۳
تولید ناخالص داخلی (به قیمت بازار)	-۲/۷

منبع: خلاصه تحولات اقتصادی کشور، ۱۳۹۱، بانک مرکزی

۱-۱-۳- مقایسه رشد اقتصادی کشور با کشورهای منتخب

مطابق با سند چشم‌انداز، میان کشورهای منطقه جایگاه خاصی برای ایران پیش‌بینی شده بود که با توجه به تحولات سال‌های اخیر، نیل بدان در فاصله زمانی باقیمانده دشوار به نظر می‌رسد. به منظور مقایسه عملکرد رشد اقتصادی کشور، در جدول ۷ رشد اقتصادی ایران با چند منطقه و کشور منتخب، بر اساس برآوردهای صندوق بین‌المللی پول، مقایسه شده است.

جدول ۷: رشد اقتصادی ایران و چند منطقه و کشور منتخب طی سال‌های ۲۰۱۲ الی ۲۰۱۴ (درصد)

پیش‌بینی		تحقق یافته	کشور
۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	
۱/۵	-۱/۷	-۵/۶	ایران
۳/۲	۳/۶	۱۴/۰	افغانستان
۵/۹	۴/۲	۱۰/۳	عراق
۵/۹	۶/۱	۶/۲	قطر
۴/۱	۳/۸	۵/۸	عربستان سعودی
۲/۳	۴/۳	۲/۲	ترکیه
۱/۸	۲/۳	۱/۰	برزیل
۷/۵	۷/۷	۷/۷	چین
۵/۴	۴/۴	۴/۷	هند
۳/۲	۲/۲	۴/۱	منطقه خاورمیانه
۴/۹	۴/۷	۵/۱	بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه
۳/۱	۲/۴	۲/۵	جهان

منبع: صندوق بین‌المللی پول / World Economic Outlook-October 2014

بر اساس آمار جدول فوق، ایران در مقایسه با کشورهای منطقه رشد اقتصادی پایینی را در سال ۲۰۱۲ تجربه کرده است، و حدود ۸/۱ واحد درصد پایین تر از متوسط نرخ جهانی رشد داشته است. بر اساس پیش‌بینی صندوق بین‌المللی پول، ایران در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ نیز نسبت به کشورهای منتخب وضعیت مناسبی نخواهد داشت.

در جدول ۸، میانگین رشد اقتصادی ایران در دوره‌های برنامه سوم (۲۰۰۰-۲۰۰۴)، برنامه چهارم (۲۰۰۵-۲۰۰۹) و سه سال ابتدایی برنامه پنجم (۲۰۱۰-۲۰۱۲)، در کنار میانگین رشد اقتصادی کشورهای عراق، ترکیه، منطقه خاورمیانه و بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه نشان داده شده است. مشاهده می‌شود که میانگین رشد اقتصادی ایران طی برنامه سوم توسعه از رشد اقتصادی تمامی کشورهای بررسی شده بیشتر بوده است. در دوره برنامه چهارم، رشد اقتصادی ایران قدری کندتر شده و در نهایت در دوره برنامه پنجم، یعنی دوره‌ای که کشورهایی چون عراق و ترکیه رشدهای اقتصادی بالایی را تجربه کرده‌اند، اقتصاد ایران با افت شدید رشد مواجه شده است. بنابراین کاهش رشد اقتصادی کشور روندی است که از سال‌های قبل آغاز شده و در ۱۳۹۱ به کمترین میزان خود طی دو دهه اخیر رسیده است.

جدول ۸: میانگین رشد اقتصادی طی برنامه سوم، چهارم و سه سال ابتدایی برنامه پنجم (درصد)

کشور	۲۰۰۴-۲۰۰۰	۲۰۰۹-۲۰۰۵	۲۰۱۲-۲۰۱۰
ایران	۶/۲۲	۴/۳۵	۰/۹۸
عراق	—	۵/۶۷	۸/۶۹
ترکیه	۴/۳۷	۳/۱۶	۶/۷
منطقه خاورمیانه	۵/۵۴	۵/۲۸	۴/۰۷
بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه	۵/۶۳	۶/۶۴	۵/۰۵

منبع: صندوق بین‌المللی پول / World Economic Outlook-October 2014

۱-۲-۱- تحولات شاخص‌های قیمت

در بخش قبل روشن شد که بخش واقعی اقتصاد ایران طی سال ۱۳۹۱ کوچک شده و این روند در ۱۳۹۲ نیز ادامه داشته است. بنابراین وجود شرایط رکودی در کشور محرز است. اکنون وضعیت شاخص‌های قیمت را بررسی می‌کنیم.

۱-۲-۱-۱- مقایسه نرخ تورم ایران با کشورهای منتخب

در جدول ۹، نرخ تورم ایران با چند منطقه و کشور منتخب مقایسه شده است. بر اساس آمار ارائه شده در این جدول، نرخ تورم در اقتصاد ایران بسیار بالاست؛ به طوری که در سال‌های ۲۰۱۲ و ۲۰۱۳، نرخ تورم ایران به ترتیب در حدود ۲۷ و ۳۲ واحد درصد بالاتر از متوسط جهانی بوده است. این اختلاف قابل توجه در سال ۲۰۱۴، اگر چه به میزان کمتری، همچنان ادامه خواهد داشت.

جدول ۹: نرخ تورم ایران و چند منطقه و کشور منتخب طی سال های ۲۰۱۲ الی ۲۰۱۴ (درصد)

کشور	تحقق یافته		پیش بینی
	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۴
ایران	۳۵/۲	۳۰/۵	۲۳/۰
افغانستان	۷/۴	۶/۴	۶/۱
عراق	۱/۹	۶/۱	۱/۹
قطر	۳/۱	۱/۹	۳/۶
عربستان سعودی	۳/۵	۲/۹	۳/۰
ترکیه	۷/۵	۸/۹	۷/۸
برزیل	۶/۲	۵/۴	۵/۹
چین	۲/۶	۲/۷	۳/۰
هند	۹/۵	۱۰/۲	۸/۰
منطقه خاور میانه	۱۰/۵	۱۰/۶	۸/۴
بازارهای نوظهور و اقتصادهای در حال توسعه	۵/۸	۶/۰	۵/۵
جهان	۳/۶	۳/۹	۳/۵

منبع: صندوق بین المللی پول / World Economic Outlook-October 2014

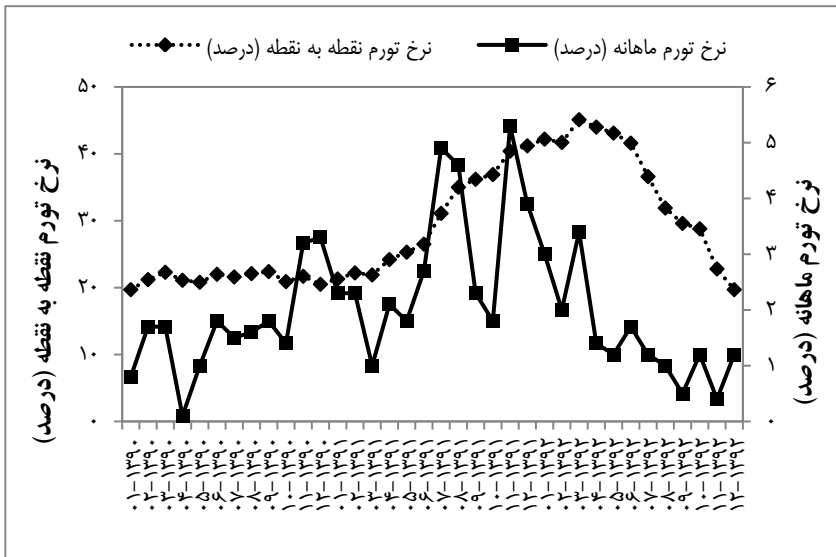
جدول ۱۰: تغییرات شاخص قیمت مصرف کننده و تولید کننده طی سال های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ (درصد)

تغییرات شاخص					
دوازده ماهه منتهی به اسفند			اسفند نسبت به اسفند سال قبل		
قیمت مصرف کننده			اسفند نسبت به ماه قبل		
۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۲
۳۰/۵	۳۴/۷	۴۱/۲	۱۹/۷	۳/۹	۱/۲
(۱۳۹۰=۱۰۰)					
دوازده ماهه منتهی به بهمن			بهمن نسبت به بهمن سال قبل		
قیمت تولید کننده			بهمن نسبت به ماه قبل		
۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۲
۲۷/۹	۳۴/۰	۴۲/۴	۱۸/۱	۵/۹	۰/۴
(۱۳۸۳=۱۰۰)					

منبع: بانک مرکزی / شاخص های قیمت

تغییرات دوازده ماهه شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی (نرخ تورم) نسبت به مدت مشابه سال قبل بیانگر آن است که این نرخ از شهریور ماه ۱۳۸۹ از ۸/۹ درصد رو به افزایش گذاشت و در اسفند ماه ۱۳۹۰ به ۲۱/۵ درصد رسید. این نرخ در ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ نیز روند افزایشی خود را با شدت بیشتری ادامه داد و به حداکثر ۴۰/۴ درصد در مهرماه ۱۳۹۲ صعود کرد. به دلیل اعمال سیاست انقباضی پولی و انضباط مالی و پولی دولت، این نرخ از آبان‌ماه ۱۳۹۲ روند نزولی در پیش گرفته است و به ۳۴/۷ درصد در اسفند ۱۳۹۲ رسیده است. تغییرات شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی در هر ماه نسبت به ماه مشابه سال قبل (تورم نقطه به نقطه) نیز بیانگر آن است که نرخ یاد شده از تیر ماه ۱۳۸۹ روند صعودی به خود گرفت و از ۹/۴ درصد به ۱۹/۹ درصد در اسفندماه همان سال افزایش یافت. در ۱۳۹۰، این تغییرات با نوساناتی همراه بود و به حداکثر ۲۲/۵ درصد در شهریورماه رسید. این نرخ از تیر ۱۳۹۱ با روندی همواره افزایشی از ۲۴/۲ درصد به ۴۵/۱ درصد در خردادماه ۱۳۹۲ صعود کرد. نرخ یاد شده از تیرماه ۱۳۹۲ روند پیوسته نزولی در پیش گرفت و از ۴۴ درصد به ۱۹/۷ درصد در اسفندماه ۱۳۹۲ کاهش یافت. در پایان سال ۱۳۹۲، نرخ تورم ماهانه به ارقام کم سابقه ۰/۴ و ۱/۲ درصد به ترتیب در بهمن و اسفند رسید که حاکی از رکوردی در کاهش تورم است. در نمودار ۳ روند کاهشی نرخ تورم نقطه به نقطه و ماهانه طی چند ماه اخیر به خوبی نمایان است.

نمودار ۳- نرخ تورم ماهانه و نقطه به نقطه شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی با
تواتر ماهانه طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۲ (درصد)

منبع: بانک مرکزی/ شاخص‌های قیمت

افزایش نرخ تورم به همراه ثبات نرخ سود اسمی منجر به کاهش نرخ سود حقیقی در نظام بانکی می‌شود. تحت این شرایط انتظار می‌رود که بانک‌ها در جذب منابع دچار مشکل جدی شوند. در جدول ۱۱، روند ماندگاری سپرده‌ها در نظام بانکی ارائه شده است. بر اساس آمار این جدول، روند ماندگاری سپرده‌ها در شبکه بانکی طی سال‌های اخیر کاهش یافته است. این کاهش بدین معنی است که به طور متوسط تمایل مردم به سپرده‌گذاری در شبکه بانکی کاهش یافته است. بخش زیادی از این کاهش را می‌توان با نرخ بالای تورم و شکاف آن با نرخ سود سپرده‌ها توضیح داد. در واقع، در چنین شرایطی، الگوی

سپرده گذاری از بلندمدت به سمت سپرده های کوتاه مدت حرکت می کند. این تغییر رفتار به این دلیل است که صاحبان سپرده بتوانند با خسارتی کمتر و در کوتاه ترین زمان سرمایه خود را برای کسب بازدهی بیشتر در سایر بازارها به کار گیرند.

در خصوص آمار جدول ۱۱ باید گفت که به دلیل تعیین دستوری نرخ سود بانکی و کاهش شدید نرخ سود حقیقی در نظام بانکی، بانک ها عملاً قراردادهای بلندمدت را به دلیل نرخ سود بالاتری که برای آن تعیین شده است، با لحاظ برخی بندها در هنگام عقد قرارداد، تبدیل به قرارداد کوتاه مدت برای مشتریان خود می کنند که تحت این شرایط انتظار می رود آمار ماندگاری سپرده در نظام بانکی از آمارهای فوق کمتر باشد.

جدول ۱۱: روند ماندگاری سپرده ها در نظام بانکی طی سال های ۱۳۸۸ الی ۱۳۹۲ (ماه)

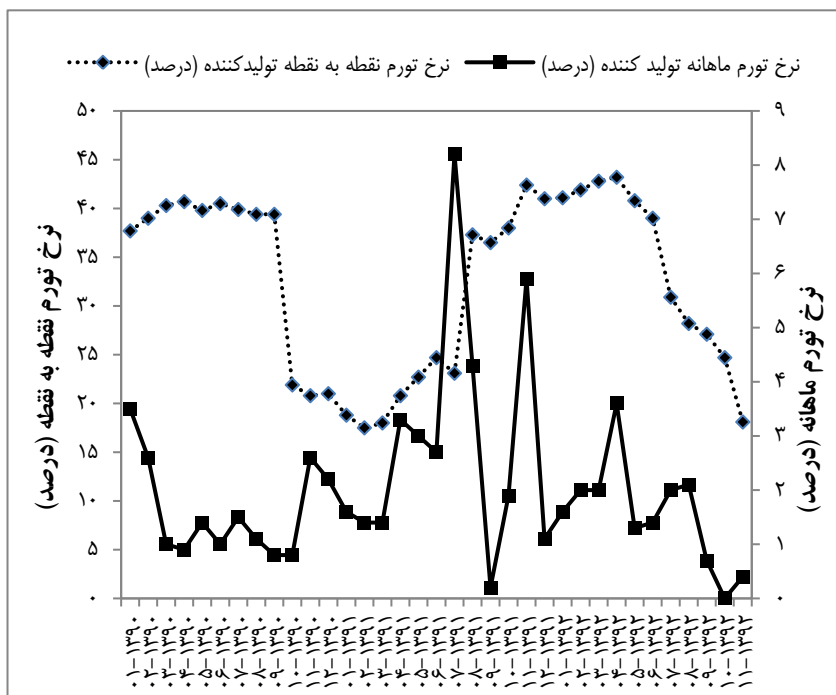
پایان سال					
۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	
۲۵/۳	۲۶/۶	۲۸/۹	۲۵/۶	۲۳/۱	بانک های تجاری
۱۸/۱	۱۹/۴	۲۰/۴	۲۰/۹	۱۹/۴	بانک های تخصصی
۲۲/۸	۲۴/۳	۲۶/۲	۲۴/۱	۲۱/۹	بانک های دولتی
۲۷/۱	۲۰/۹	۳۳/۰	۳۰/۸	۲۶/۲	بانک های غیردولتی*
۲۵/۸	۲۸/۱	۳۰/۸	۲۸/۶	۲۴/۷	شبکه بانکی
* شامل بانک های جدیداً غیردولتی شده است.					

منبع: بانک مرکزی/ بخش پولی و بانکی

تغییرات نرخ رشد دوازده ماهه شاخص بهای تولید کننده نیز با روند

همواره افزایشی از ۷/۴ درصد در اردیبهشت ۱۳۸۹ به ۳۷/۹ درصد در آذرماه ۱۳۹۰ رسید. این تغییرات با روندی نزولی از ۳۶/۹ درصد در دی ماه ۱۳۹۰ به ۲۴/۴ درصد در مهر ماه ۱۳۹۱ کاهش یافت و از آبان ماه ۱۳۹۱ با روند مجدداً صعودی از ۲۴/۶ درصد به ۳۹/۹ درصد در شهریورماه ۱۳۹۲ افزایش یافت. این شاخص از مهرماه ۱۳۹۲ روند همواره نزولی داشت و از ۳۹/۵ درصد به ۳۴ درصد در بهمن ماه ۱۳۹۲ کاهش یافت. تغییرات شاخص بهای تولیدکننده در هر ماه نسبت به ماه مشابه سال قبل (نقطه به نقطه) از مردادماه ۱۳۸۹ روند صعودی به خود گرفت، و از ۱۰/۱ درصد به حداکثر ۴۰/۷ درصد در تیرماه سال ۱۳۹۰ افزایش یافت. در ۱۳۹۰، این تغییرات با نوساناتی همراه بود، ولی از دی ماه ۱۳۹۰ از ۲۱/۹ درصد با روندی نزولی به ۱۷/۵ درصد در اردیبهشت ۱۳۹۱ کاهش یافت. این نرخ از خرداد ۱۳۹۱ با روندی همواره افزایشی همراه بود و از ۱۸ درصد به ۴۳/۲ درصد در تیرماه ۱۳۹۲ صعود کرد. نرخ یاد شده از مردادماه ۱۳۹۲ روند همواره نزولی در پیش گرفت و از ۴۰/۸ درصد به ۱۸/۱ درصد در بهمن ماه ۱۳۹۲ کاهش یافت. در نمودار ۴ روند تغییرات نرخ تورم نقطه به نقطه و ماهانه شاخص قیمت تولیدکننده ارائه شده است.

نمودار ۴ نرخ تورم ماهانه و نقطه به نقطه شاخص بهای تولیدکننده با تواتر ماهانه طی سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۲ (درصد)^۱

منبع: بانک مرکزی / شاخص‌های قیمت

افزایش هزینه‌های تولیدکننده به همراه محدودیت‌های ناشی از تحریم منجر به افت تولید بخش واقعی اقتصاد می‌شود که انتظار می‌رود در چنین شرایطی بخش تولید نتواند بدهی‌های خود را به نظام بانکی باز پرداخت نماید. تحت این

۱. ارقام سال ۱۳۹۲ تا انتهای بهمن‌ماه است.

شرایط انتظار می‌رود که تسهیلات غیرجاری نظام بانکی افزایش یابد. تسهیلات غیرجاری (NPL)^۱ مشتمل است بر مطالبات سررسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول. در جدول ۱۲ روند تسهیلات غیرجاری به کل تسهیلات نظام بانکی ارائه شده است.

جدول ۱۲: روند نسبت تسهیلات غیرجاری به کل تسهیلات (ریالی و ارزی) طی سال‌های ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۲ (درصد)^۲

بانک	اسفند ۱۳۸۹	اسفند ۱۳۹۰	اسفند ۱۳۹۱	آبان ۱۳۹۲
تجاری	۱۸/۲	۲۰/۵	۱۸/۴	۱۸/۲
تخصصی	۸/۶	۸/۶	۸/۲	۸/۹
دولتی	۱۲/۹	۱۴/۰	۱۲/۵	۱۲/۶
بانک‌های جدیداً غیردولتی	۱۱/۹	۱۳/۴	۱۳/۷	۱۳/۸
بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری	۱۹/۹	۲۱/۳	۲۱/۸	۲۴/۹
کل غیردولتی	۱۴/۶	۱۶/۲	۱۶/۷	۱۷/۸
شبکه بانکی	۱۳/۸	۱۵/۱	۱۴/۷	۱۵/۴

منبع: بانک مرکزی / بخش پولی و بانکی

بر اساس آنچه در جدول فوق ارائه شده است، طی سال‌های اخیر نسبت بیشتری از تسهیلات اعطایی از سوی نظام بانکی توسط تسهیلات گیرندگان بازپرداخت نشده است. این بدان معنی است که بخشی از منابع نظام بانکی که به

1. non-performing loan

۲. از اسفند ۱۳۸۸، چهار بانک صادرات، ملت، تجارت و رفاه از ردیف بانک‌های تجاری دولتی خارج و در ردیف بانک‌های تجاری غیردولتی طبقه‌بندی شده‌اند.

صورت وام اعطا شده و عملاً می‌توانست از طریق بازپرداخت اقساط از سوی وام‌گیرندگان، مجدداً توسط نظام بانکی به صورت خلق اعتبار وارد اقتصاد شود، قفل شده است. این عدم بازپرداخت منابع اعطایی از سوی بانک‌ها در کنار کاهش تمایل مردم برای سپرده‌گذاری در نظام بانکی، به صورت جدی تراز منابع و مصارف نظام بانکی را با عدم تعادل مواجه کرده است. در خصوص جدول ۱۲ ذکر این نکته ضروری است که به دلیل استفاده از ابزار استمهال در نظام بانکی، برآورد می‌شود که نسبت مطالبات غیرجاری نظام بانکی از آمارهای فوق بیشتر باشد.

با توجه به مطالب یاد شده، ذکر دو نکته ضروری است:

• **اول:** همراه با وقوع رکود، اقتصاد ایران نرخ تورم بالایی را نیز تجربه کرده است که منجر به بروز پدیده رکود تورمی در اقتصاد کشور شده است. با توجه به برقراری انضباط مالی و پولی در سیاست‌های دولت و در نتیجه کنترل شدید پایه پولی، نرخ رشد حجم نقدینگی کنترل و کاهش نرخ تورم در اقتصاد کشور آغاز شده است. به طوری که نرخ تورم ماهانه که در بهمن ماه ۱۳۹۱ به عدد ۵ رسیده بود در بهمن ماه ۱۳۹۲ به عدد ۰/۴ درصد کاهش یافت.

• **دوم:** رکود ایجاد شده در بخش تولید و افزایش مطالبات غیرجاری در نظام بانکی دو روی یک سکه‌اند. گسترش و تعمیق رکود منجر به بحرانی‌تر شدن شرایط بنگاه‌ها شده بازپرداخت وام‌های آن‌ها به نظام بانکی را غیر ممکن می‌سازد، و در کنار آن نیاز به تسهیلات‌گیری از نظام بانکی را افزایش می‌دهد. چنین شرایطی منجر به افزایش ریسک در نظام بانکی و فشار برای پرداخت تسهیلات به بنگاه‌های دارای وضعیت مالی نامناسب خواهد شد که در نهایت

نظام بانکی را دچار بحران خواهد کرد. در نتیجه، لزوم پیش‌بینی و اجرای سیاست‌های پولی مناسب برای کاهش آثار تورمی طرح اصلاح بازار انرژی از یک سو، و افزایش قدرت وام دهی بانک‌ها در جهت کاهش آثار رکودی سیاست‌های انقباضی پولی و آثار جانبی اجرای طرح اصلاح بازار انرژی از سوی دیگر، ضروری به نظر می‌رسد.

۱-۲- وضعیت نیروی کار

عملکرد رشد اقتصادی در کنار مسئله اشتغال، که خود یکی از چالش‌های جدی پیش روی اقتصاد کشور است، دشواری وضع موجود اقتصاد کلان کشور را برای اجرای طرح اصلاح بازار انرژی بیشتر نمایان می‌سازد. طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱، حدود ۷ میلیون نفر به جمعیت در سن کار اضافه شده است (به طور متوسط سالی یک میلیون نفر) که از این تعداد بیش از ۶ میلیون نفر هنوز به بازار کار وارد نشده‌اند. افراد مشغول به تحصیل در مقطع آموزش عالی نیز به رقم بی سابقه ۴/۵ میلیون نفر نزدیک شده‌اند. بخش قابل توجهی از این تعداد که قاعدتاً باید طی سال‌های گذشته وارد بازار کار می‌شدند، مسلماً در آینده نزدیک در جستجوی شغل به بازار کار وارد خواهند شد. این در حالی است که بر اساس آمارهای موجود، طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۱ به طور متوسط در هر سال ۸۱ هزار نفر به شاغلان کشور افزوده شده و نرخ بیکاری جوانان در پایان سال ۱۳۹۱، ۲۴/۵ درصد و نرخ بیکاری زنان جوان بیش از ۳۸ درصد بوده است. در جدول ۱۳ تحولات بازار کار طی سال‌های اخیر ارائه شده است.

جدول ۱۳: تحولات در بازار کار کشور طی سال‌های ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۲

تغییر*	سه ماههٔ سوم		سال			
	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	
نرخ بیکاری (درصد)	۱۰/۳	۱۱/۲	۱۲/۲	۱۲/۳	۱۳/۵	
نرخ مشارکت (درصد)	۳۶/۷	۳۷/۵	۳۷/۷	۳۹/۶	۳۸/۳	
جمعیت فعال (هزار نفر)	۲۳۲۶۹	۲۳۹۷۸	۲۴۱۰۶	۲۳۳۸۸	۲۳۸۷۵	
تعداد شاغلان کل کشور (هزار نفر)	۲۰۸۶۶	۲۱۲۸۸	۲۱۱۶۱	۲۰۵۱۰	۲۰۶۵۷	
اشتغال زنان (هزار نفر)	۲۸۶۶	۳۵۹۰	۳۵۲۶	۳۱۳۸	۳۴۵۷	
اشتغال مردان (هزار نفر)	۱۷۹۹۹	۱۷۶۹۸	۱۷۶۳۵	۱۷۳۷۲	۱۷۲۰۰	
* تغییرات مربوط به نرخ مشارکت و نرخ بیکاری واحد درصد هستند.						

منبع: مرکز آمار ایران

با توجه به آمار جدول بالا، در فصل سوم سال ۱۳۹۲، نرخ بیکاری با ۰/۹ واحد درصد کاهش به سطح ۱۰/۳ درصد رسید، اما با توجه به کاهش تعداد کل شاغلان در این فصل نسبت به فصل مشابه سال قبل به میزان ۴۲۳ هزار نفر، دلیل اصلی کاهش نرخ بیکاری خروج افراد از بازار کار بوده است. در گروه مردان، جمعیت فعال نزدیک به ۵۶ هزار نفر افزوده شده در حالی که ۷۶۶ هزار زن از بازار کار خارج شده‌اند.

همچنین بررسی تقاضای نیروی کار به تفکیک جنس، الگوی مشابهی را نشان می‌دهد؛ به شکلی که ۳۰۱ هزار مرد به جمع شاغلان اضافه شده، در حالی که از شاغلان زن بیش از ۷۲۴ هزار نفر کاسته شده است. بررسی آمارهای بازار کار در سال ۱۳۹۱ نیز نشان می‌دهد که در فصل پاییز جمعیت فعال بیش از ۷۸۰ هزار نفر رشد داشته و شاغلان زن بیش از ۷۵۰ هزار نفر افزایش یافته‌اند. با توجه به شرایط رکودی سال ۱۳۹۱، انتظار بهبود شرایط بازار

کار به خصوص برای گروه زنان تا این حد دور از انتظار بوده است و این امکان وجود دارد که مشاغل ایجاد شده در سال ۱۳۹۱ ناپایدار بوده و در سال ۱۳۹۲ از بین رفته باشند. رشد شاغلان مرد طی سال‌های گذشته روند با ثبات‌تری داشته است. در کنار این آمار رسمی، در مطالعات مختلفی که صورت گرفته مسئله اشتغال جوانان یکی از مهم‌ترین مسائل پیش‌روی اقتصاد کشور برشمرده شده است (برای نمونه، نک: نیلی و همکاران، ۱۳۹۳).

۲- بخش مالی اقتصاد

بخش مالی اقتصاد ایران، به ویژه عملیات نظام بانکی (شامل بانک مرکزی)، نقش تعیین‌کننده‌ای در تحولات متغیرهای پولی دارد. نقدینگی مهم‌ترین متغیر است که می‌توان آن را عمده‌ترین عامل در رشد شاخص قیمت‌ها تلقی کرد. حجم نقدینگی از حدود ۶۸۰ هزار میلیارد ریال در ۱۳۸۳ به ۴۷۳۰ هزار میلیارد ریال در خرداد ماه ۱۳۹۲ رسید که نشانگر حدود ۷ برابر شدن آن طی این دوره است. عامل اصلی رشد نقدینگی در دوره ۱۳۸۶-۹۱ رشد بالای بدهی بانک‌ها به بانک مرکزی بوده است. ۷۷ درصد این بدهی مربوط به بدهی بانک مسکن به بانک مرکزی است که ناشی از ارائه خطوط اعتباری طرح مسکن مهر به این بانک است. در جدول ۱۴ روند رشد حجم نقدینگی طی سال‌های اخیر ارائه شده است.

جدول ۱۴: نرخ رشد نقدینگی طی سال‌های ۱۳۸۶ الی ۱۳۹۲

سال	رشد سالانه	رشد هشت ماهه
۱۳۸۶	۲۷/۷	۱۷/۷
۱۳۸۷	۱۵/۹	۴/۰
۱۳۸۸	۲۳/۹	۱۲/۳
۱۳۸۹	۲۵/۲	۱۳/۳
۱۳۹۰	۲۱/۱	۱۰/۱
۱۳۹۱	۲۹/۰	۱۷/۸
۱۳۹۲	—	۱۵/۲

منبع: بانک مرکزی/ بخش پولی و بانکی

جدول ۱۵ علاوه بر نقدینگی، رشد برخی دیگر از متغیرهای پولی را برای سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۱ نشان می‌دهد.

جدول ۱۵: نرخ رشد متغیرهای پولی در سال‌های ۹۰ و ۹۱

سال	۱۳۹۰	۱۳۹۱
پایه پولی	۱۱/۴	۲۷/۶
حجم پول	۲۲/۰	۲۲/۸
نقدینگی	۲۱/۱	۲۹/۰

منبع: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی

همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، رشد پایه پولی بر اساس فرآیند ضریب فزاینده پولی منجر به رشد سریع‌تر نقدینگی شده است.

۳- بخش خارجی

بر اساس آمار تراز پرداخت‌های کشور، در سال‌های ۱۳۸۹ تا ۱۳۹۱، کشور با مازاد حساب جاری روبه‌رو بوده است؛ اگرچه این رقم در سال ۹۱ به کمتر از نصف آن در سال ۹۰ کاهش یافته است. علت عمده این کاهش، به کاهش صادرات نفتی کشور باز می‌گردد. چنانکه در جدول زیر نیز نشان داده شده است، در نتیجه تحریم نفت ایران، رقم صادرات نفت از ۱۱۸ میلیارد دلار در سال ۹۰ به ۶۸ میلیارد دلار در سال ۹۱ کاهش یافت. در سال ۹۲، میزان صادرات نفت از این رقم هم پایین‌تر بوده است.

جدول ۱۶: حساب جاری از حساب تراز پرداخت‌های کشور (میلیون دلار)

سال			اقلام حساب جاری
۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	
۹۸۰۳۳	۱۴۴۸۷۴	۱۱۲۷۸۸	صادرات کالا
۶۸۱۳۵	۱۱۸۲۳۲	۹۰۱۹۱	صادرات نفتی
۲۹۸۹۹	۲۶۶۴۲	۲۲۵۹۶	صادرات غیرنفتی
-۶۷۰۵۸	-۷۷۸۰۵	-۷۵۴۵۸	واردات کالا
-۴۷۰۴	-۷۱۱۷	-۹۷۷۶	خالص سایر حساب‌ها
۲۶۲۷۱	۵۹۳۸۳	۲۷۵۵۴	تراز حساب جاری

منبع: نماگرهای اقتصادی بانک مرکزی

بر اساس آمار بانک مرکزی، با تلفیق تراز حساب جاری و حساب سرمایه، تراز پرداخت‌های کشور در سال‌های ۸۹ تا ۹۱ به ترتیب ۹۴۷-، ۲۱۴۳۶ و ۱۲۲۱۳ میلیون دلار خواهد بود. انتظار می‌رود که این رقم برای سال ۱۳۹۲ به

حدود ۳ میلیارد دلار کاهش یابد.

در جدول ۱۷ آمار صادرات گمرکی کشور ارائه شده است. بر اساس آمار مقدماتی گمرک، در هشت ماهه سال ۱۳۹۲، ارزش صادرات گمرکی^۱، با ۱۰/۳ درصد کاهش نسبت به رقم متناظر سال ۱۳۹۱، به ۱۹۶۶۱ میلیون دلار رسید. بررسی گروه‌های کالایی صادر شده در هشت ماهه سال ۱۳۹۲ نشان می‌دهد که «فرآورده‌های حاصل از نفت و گاز»، «کالاهای سنتی و کشاورزی» و «مواد پلاستیکی و اشیاء ساخته شده از این مواد» از نظر ارزش به ترتیب با ۱۶/۴، ۱۳/۵ و ۱۳/۳ درصد از صادرات گمرکی بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول ۱۷: آمار صادرات گمرکی کشور بر اساس طبقه‌بندی بانک مرکزی طی سال‌های ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۲ (میلیون دلار)

تغییر هشت ماهه (درصد)	هشت ماهه		سال			
	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	
-۲۰/۶	۲۶۵۳	۳۳۳۹	۵۵۶۰	۵۱۸۱	۵۰۳۸	کالاهای سنتی و کشاورزی
۵۷/۲	۱۰۵۹	۶۷۴	۱۱۶۹	۱۰۳۵	۱۲۹۷	کلوخه‌های کانی فلزی
-۷/۸	۱۵۸۸۵	۱۷۲۲۱	۲۵۱۳۷	۲۷۵۹۰	۲۰۱۲۱	کالاهای صنعتی
-۹۰/۷	۶۴	۶۸۸	۷۰۰	۱۳	۹۵	کالاهای طبقه‌بندی نشده
-۱۰/۳	۱۹۶۶۱	۲۱۹۲۲	۳۲۵۶۷	۳۳۸۱۹	۲۶۵۵۱	جمع کل

منبع: بانک مرکزی / بخش تراز پرداخت‌ها

در جدول ۱۸ آمار واردات گمرکی کشور ارائه شده است. براساس آمار

۱. بدون احتساب میعانات گازی که در سرفصل‌های آمار عملکرد بخش نفت ثبت می‌شود

مقدماتی گمرک، ارزش سیف (CIF) واردات گمرکی در هشت ماهه ۱۳۹۲ با ۲۲/۷ درصد کاهش نسبت به رقم متناظر سال ۱۳۹۱ به ۲۸۲۴۷ میلیون دلار رسید. در همین مدت، وزن کالاهای وارداتی به ۱۸۹۲۵ هزار تن رسید که نسبت به رقم مشابه سال قبل از آن، ۳۰/۶ درصد کاهش نشان می‌دهد. آمار موجود بیانگر روند نزولی واردات کشور است. بررسی گروه‌های کالایی وارد شده در هشت ماهه سال ۱۳۹۲ نشان می‌دهد که از نظر ارزش، «ماشین آلات و لوازم حمل و نقل»، «مواد غذایی و حیوانات زنده» و «مواد شیمیایی» به ترتیب بیشترین سهم را به خود اختصاص داده‌اند. سهم مجموع کالاهای یاد شده از ارزش واردات گمرکی ۶۶ درصد بوده است. آمار و ارقام ارائه شده را می‌توان در جهت تأکید بر تصویری که از وضعیت رشد اقتصادی سال ۹۲ ارائه گردید، مورد ملاحظه قرار داد. بدین معنی که به نظر می‌رسد رکود سال ۱۳۹۱ در سال ۱۳۹۲ نیز ادامه داشته است، با این تفاوت که از عمق آن کاسته شده است.

جدول ۱۸: آمار واردات گمرکی کشور بر حسب طبقه‌بندی بین المللی کالا طی سال‌های ۱۳۸۹ الی ۱۳۹۲ (میلیون دلار)

تغییر هشت ماهه (درصد)	هشت ماهه		سال			
	۱۳۹۲	۱۳۹۱	۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	
-۱۵/۴	۶۱۶۲	۷۲۸۱	۱۱۵۱۷	۷۳۸۸	۶۷۹۰	مواد غذایی و حیوانات زنده
-۶/۹	۴۱۴۳	۴۴۵۰	۶۷۷۳	۷۴۴۱	۷۰۱۱	مواد شیمیایی
-۴۸/۴	۲۳۹۵	۴۶۳۹	۶۱۲۱	۸۳۵۷	۹۲۱۹	آهن و فولاد
-۲۵/۳	۸۳۴۰	۱۱۱۶۹	۱۶۲۷۱	۲۲۱۳۶	۲۰۷۱۲	ماشین‌آلات و لوازم حمل و نقل
-۲۰/۱	۷۲۰۸	۹۰۲۶	۱۲۷۶۸	۱۶۴۸۷	۲۰۷۱۸	سایر کالاها
-۲۲/۷	۲۸۲۴۷	۳۶۵۶۵	۵۳۴۵۱	۶۱۸۰۸	۶۴۴۵۰	جمع کل

منبع: بانک مرکزی/ بخش تراز پرداخت‌ها

۴- پیش‌بینی وضعیت اقتصاد کلان در سال ۱۳۹۳

از بخش‌های گذشته می‌توان نتیجه گرفت که در سال ۱۳۹۲ در بخش اسمی اقتصاد، نرخ تورم روند کاهشی داشته ولی در بخش واقعی اقتصاد رکود کماکان وجود دارد و تنها از شدت آن کاسته شده است. واضح است که افزایش قیمت حامل‌های انرژی در کوتاه‌مدت به افزایش هزینه تمام شده تولید می‌انجامد و در نتیجه هم سطح عمومی قیمت‌ها را در کوتاه‌مدت افزایش می‌دهد و هم با کاهش تقاضای مؤثر به دلیل افزایش قیمت تمام شده کالاها، اثر کاهنده بر تولید دارد. در کنار آن، دو مسیر مثبت اجرای طرح اصلاح قیمت‌های انرژی می‌تواند از دو مسیر بر رشد تولید اثر مثبت داشته باشد:

۱. افزایش صادرات و کاهش واردات انرژی

۲. افزایش درآمد فروش انرژی

برآیند مجموع آثار مثبت و منفی به کاهش یا افزایش تولید منجر خواهد شد. برآورد اثر نهایی مستلزم محاسبات دقیق و مدلسازی اقتصادی است. با استفاده از مدل‌های اقتصادی و با در نظر گرفتن سناریو برای بردار قیمت حامل‌های انرژی در سال ۱۳۹۳، پیش‌بینی نرخ تورم و نرخ رشد اقتصادی سال ۱۳۹۳ به دست خواهد آمد. پیش‌بینی مراکز مختلف تحقیقاتی و سازمان‌های ذی‌ربط نشان می‌دهد که در صورت افزایش حدوداً ۵۰ درصدی قیمت حامل‌های انرژی، حدود ۵ درصد به تورم سال ۱۳۹۳ اضافه و حداکثر یک درصد از رشد اقتصادی سال ۱۳۹۳ کاسته خواهد شد.

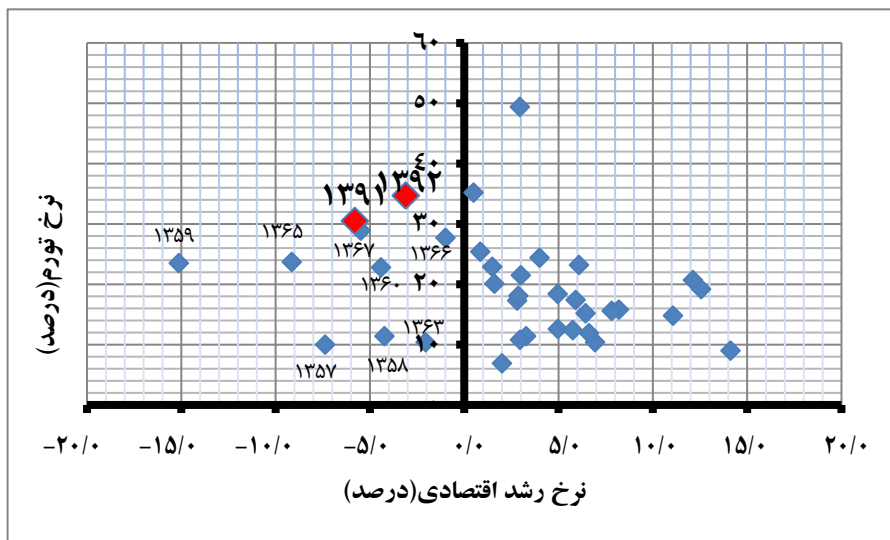
نکته مهم در خصوص پیش‌بینی‌های یاد شده این است که مدل‌های اقتصادی گذشته‌نگرند، بدین معنی که نشان می‌دهند اگر سیاست‌های اقتصادی

مشابه سال‌های گذشته باشند این ارقام برای رشد اقتصادی و تورم حاصل خواهد شد. لذا این ارقام قطعی نیستند و می‌توان با بهبود سیاست‌های اقتصادی در جهت کاهش تورم و رکود ناشی از هدفمندسازی یارانه‌ها حرکت کرد. در بسته سیاستی اصلاح بازار انرژی، در حوزه اقتصاد کلان، پیش‌بینی‌های لازم در حوزه سیاست‌گذاری پولی و اعتباری، ارزی و تجاری شده است تا بتوان با رویکردی کلان‌نگر و خود اصلاح‌گر، و با توجه به بازخوردهای هر مرحله، تغییرات لازم را اعمال کرد. رئوس اصلی این سیاست‌ها در بخش بعدی گزارش ارائه شده‌اند.

۵- تحلیل کلان و سیاست‌های مکمل اقتصادی

با توجه به آمار ارائه شده در بخش‌های گذشته، اقتصاد کشور طی سال ۱۳۹۱ و در ادامه آن در سال ۱۳۹۲، شرایط رکود تورمی بی‌سابقه‌ای را تجربه کرده است. در نمودار ۵ نرخ رشد اقتصادی و نرخ تورم سال‌های ۱۳۵۷ الی ۱۳۹۲ به صورت زوج مرتب ترسیم شده است. برای درک بهتر این نمودار باید در هر نقطه که بیانگر یکی از سال‌های اشاره شده است، با ترسیم خط عمود بر محور افقی، به نرخ رشد اقتصادی آن سال و ترسیم خط عمود بر روی محور عمودی به نرخ تورم آن سال رسید. نکته قابل توجه در این نمودار آن است که در سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ اقتصاد کشور در کنار سال‌های ابتدایی انقلاب و سال‌های جنگ نرخ رشد اقتصادی منفی را تجربه کرده است و این در حالی است که نرخ تورم سال‌های ۱۳۹۱ و ۱۳۹۲ بیشتر از آن سال‌ها بوده است.

نمودار ۵- نرخ رشد اقتصادی و نرخ تورم کشور طی سال های ۱۳۵۷ الی ۱۳۹۲ (درصد)^۱

منبع: بانک مرکزی و محاسبات کارشناسی انجام شده

در ۱۳۹۲، با تغییر دولت و پیگیری انضباط پولی و مالی بیشتر، نرخ تورم روند نزولی به خود گرفت، اما نرخ رشد اقتصادی همچنان منفی است که نشانگر عمق شرایط رکودی است. البته امیدواری زیادی وجود دارد که با ادامه روندهای موجود نرخ تورم در ۱۳۹۳ به کمتر از ۲۵ درصد کاهش یابد و نرخ رشد اقتصادی مثبت شود. تحت این شرایط بستر مناسب تری برای اجرای طرح اصلاح بازار انرژی فراهم خواهد شد، اما آمار و ارقام کماکان بیانگر این

۱. نرخ رشد اقتصادی سال ۱۳۹۲ برای شش ماه نخست است.

حقیقت است که رشد اقتصادی از روند بلندمدت خود فاصله دارد و البته نرخ تورم همچنان ارقام بالایی خواهد بود.

در خصوص رکود اقتصادی باید چهار موضوع را از هم تفکیک کرد. این چهار موضوع عبارت‌اند از:

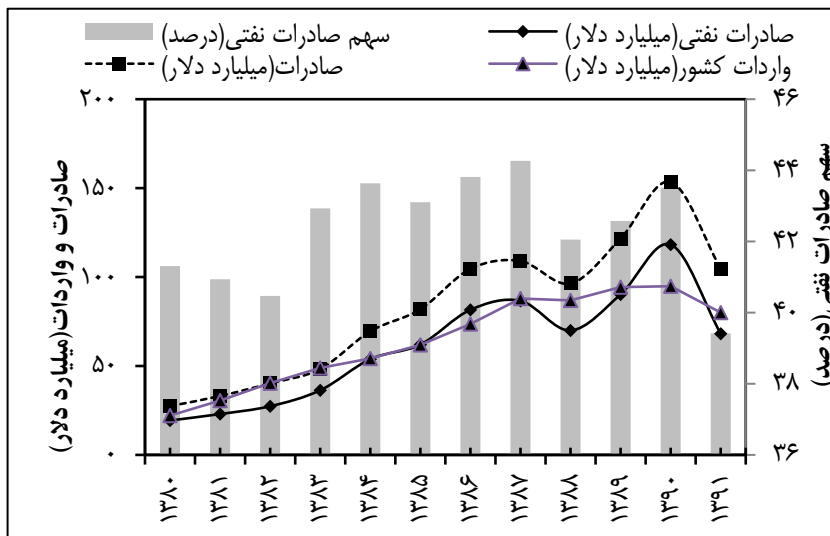
- عامل ایجاد رکود
- عوامل تعیین کننده عمق رکود
- عوامل تداوم دهنده رکود در طول زمان
- ماهیت رکود

در خصوص عامل رکود باید گفت که تحریم به دلیل کاهش میزان نقدشوندگی درآمدهای نفتی کشور، ایجاد محدودیت دسترسی عاملان اقتصادی به دنیای خارج و افزایش هزینه مبادله در اقتصاد منجر به ایجاد رکود در اقتصاد کشور شد. در واقع سیاست‌های ارزی و وارداتی طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۰ کشور را در شرایطی قرار داد که غرب بتواند با ایجاد موانع برای فروش نفت و مبادلات بانکی، بیشترین لطمه را به اقتصاد کشور وارد کند. تحریم نفتی کشور، ارز مورد نیاز برای تأمین واردات را محدود کرد و تحریم بانکی، فعالان اقتصادی و بدنه تولید را برای تأمین نیازهای تولید در مضیقه سنگین قرار داد. در نمودار ۶ روندهای اشاره شده به خوبی نشان داده شده‌اند.

در نمودار ۶ مشاهده می‌شود که با افزایش قیمت نفت طی دهه ۸۰، صادرات کشور، که بخش عمده آن صادرات نفتی است، افزایش یافت. با روندی مشابه واردات نیز افزایش یافت. این تحولات بدین معنی است که بخشی از ارزش‌های حاصل از صادرات نفت، صرف تأمین واردات رو به رشد

کشور شد. در نتیجه وابستگی اقتصاد کشور به واردات و به منبع تأمین مالی این واردات (صادرات نفت) افزایش یافت. لذا در چنین شرایطی تحریم تجارت و صنعت نفت کشور در ۱۳۹۱ آسیب‌های شدیدی به اقتصاد کشور وارد کرد. همان‌طور که پیشتر گفته شد، کاهش شدید رشد بخش صنعت در سال ۱۳۹۱ گویای آثار افزایش وابستگی اقتصاد به نفت و واردات است.

نمودار ۶: روند تجارت خارجی کشور طی سال‌های ۱۳۸۰ الی ۱۳۹۱^۱

منبع: بانک مرکزی و محاسبات کارشناسی انجام شده

۱. واردات و صادرات مشتمل است بر کالا و خدمات و صادرات نفتی، از جمله صادرات نفت، گاز و میعانات گازی.

در کنار آسیب‌پذیری اقتصاد کشور از محل تحریم، بی‌انضباطی پولی و مالی عامل اصلی تعمیق رکود شد و عواملی چون لختی‌های موجود در اقتصاد، مشکلات بازارهای مالی و نظام بانکی، مشکلات مالی دولت و تلاطم ارزی موجب تداوم آن طی زمان گردید، و چنانچه آمار نیز نشان می‌دهد، شرایط رکودی اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۲ نیز ادامه یافت. منظور از ماهیت رکود نیز آن است که مشخص شود آیا رکود اقتصادی از سمت عرضه ایجاد شده است یا از سمت تقاضا. به دلیل شوک هزینه‌ای وارد شده به اقتصاد و افزایش هزینه‌های تولید، به نظر می‌رسد که رکود سال ۱۳۹۱ بیشتر ماهیت سمت عرضه داشته است.

افزایش قیمت حامل‌های انرژی ممکن است از طریق افزایش هزینه بنگاه‌های اقتصادی با گسترش و تعمیق رکود منجر به بحرانی‌تر شدن شرایط بنگاه‌ها شود، و به تبع آن نظام بانکی را هم دچار بحران کند. در نتیجه، پیش‌بینی و اجرای سیاست‌های پولی و اعتباری مناسب برای کاهش آثار تورمی طرح اصلاح بازار انرژی و افزایش قدرت وام‌دهی بانک‌ها در جهت کاهش آثار رکودی سیاست‌های انقباضی پولی و آثار جانبی اجرای طرح اصلاح بازار انرژی ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین برنامه اصلاحی در بازار انرژی را باید به گونه‌ای طراحی کرد که وضعیت نامطلوب بنگاه‌های اقتصادی برای جذب نیروی کار در سال‌های آتی نه تنها تشدید نشود، بلکه با همراهی اصلاحاتی در محیط کسب و کار، تأمین مالی و تجارت، وضعیت سمت تقاضای کار کشور به سمت بهبود حرکت کند. بر این اساس، اجرای طرح اصلاح بازار انرژی باید با لحاظ وضعیت رکودی به عنوان یک قید جدی به اجرا گذاشته شود، و تمامی

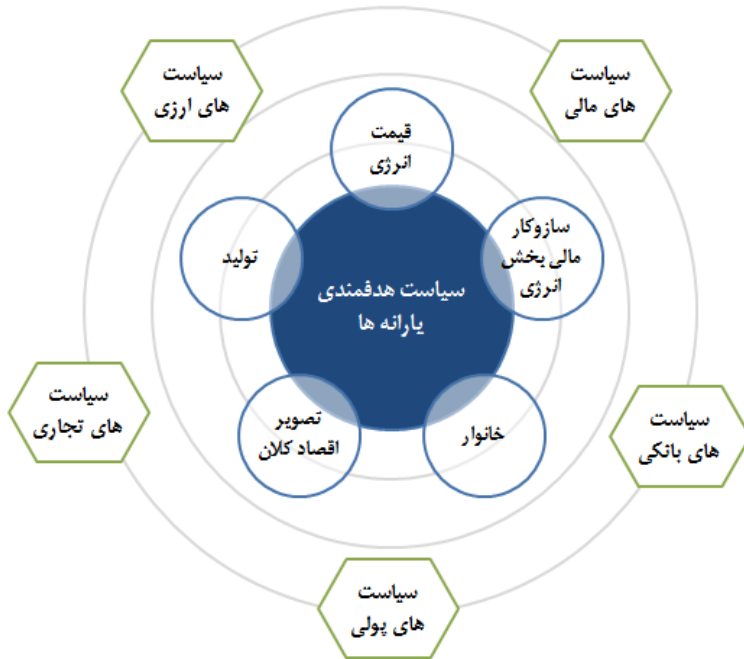
ملاحظات عدم تعمیق رکود را به واسطه فشاری که از سمت هزینه بر بنگاه‌های تولیدی و کاهش قدرت خرید خانوار وارد می‌شود، در نظر بگیرد. در چنین شرایطی لزوم ارائه طرح اصلاح بازار انرژی در یک "بسته سیاستی" ضروری است. یکی از اجزای این بسته سیاستی، سیاست‌های اقتصاد کلان است، شامل سیاست‌های پولی و اعتباری، مالی، ارزی و تجاری، تا بتوان علاوه بر اصلاح مسائل درون بخش انرژی، آثار نامطلوب این اصلاح بر تورم و تولید را به حداقل رساند و همچنین از مزایای این اصلاحات در جهت شروع فعالیت‌های صرفه جویی در مصرف انرژی، بیشترین فایده ممکن را نصیب اقتصاد کشور کرد.

به منظور روشن تر شدن موضوع، در شکل ۲ تصویری کلی از فضای اجرای طرح اصلاح بازار انرژی ارائه شده است. بر اساس شکل ۲، اگر اجرای سیاست‌های هدفمندی هسته اصلاحات در بازار انرژی در نظر گرفته شود، حوزه‌های تولید، خانوار، قیمت حامل‌های انرژی، و سازوکار مالی بخش انرژی ارتباط تنگاتنگی با اجرای این قانون دارند.

سیاست‌های ملازم با هدفمندی یارانه‌ها را می‌توان در سه بخش تفکیک کرد:

- سیاست‌های حمایت از تولید
- سیاست‌های حمایت از خانوار
- بسته سیاستی اقتصاد کلان

شکل ۲: فضای اجرای سیاست‌های هدفمندسازی یارانه‌ها

بسته‌های حمایت از خانوار و تولید در گزارش‌های پنجم و ششم از مجموعه گزارش‌های طرح اصلاح بازار انرژی شرح داده شده‌اند، لذا در این بخش به تشریح کلیات بسته اقتصاد کلان خواهیم پرداخت. با اجرای سیاست هدفمندسازی یارانه‌ها، امکان وقوع پدیده‌های ذیل وجود خواهد داشت:

- افزایش قیمت انرژی و در نتیجه افزایش هزینه واحدهای تولیدی ممکن است فرآیند خروج از رکود اقتصاد را کند کرده و به تعویق بیندازد.
- احتمالاً در سال‌های آتی همچنان شرایط کشور تحریمی خواهد بود. این موضوع بنگاه‌ها را از جهت ورود فناوری جدید و تجهیز خطوط تولید با

روش‌های صرفه‌جویانه انرژی دچار مشکل می‌کند. (سیاست‌های جبرانی برای بنگاه‌ها و سیاست‌های تجاری)

• افزایش قیمت انرژی باعث افزایش نیاز نقدینگی بنگاه‌ها شده تولید را در تنگنا قرار می‌دهد. (سیاست‌های اعتباری، بانکی و تأمین مالی)

• افزایش قیمت‌ها ممکن است آثار تورمی برای خانوار داشته باشد. (سیاست‌های جبرانی برای خانوار و سیاست‌های پولی مناسب جهت کاهش تورم)

• شوک منفی به بازار سرمایه و افت شدید شاخص ممکن است منجر به افزایش تقاضا برای ارز شود و اثر افزایش قیمت‌ها را خنثی کند. (اصلاح بازار سرمایه و بازار ارز)

• افزایش نرخ تورم ممکن است منجر به کاهش نرخ سود بانکی حقیقی شده نظام بانکی را دچار چالش جذب منابع و ماندگاری سپرده‌ها کند و بازارهای موازی نظیر مسکن و ارز را فعال نماید. (اصلاح نظام بانکی و بازار ارز)

• افزایش قیمت انرژی و بروز تورم یا شوک ارزی منجر به از بین رفتن اثر اصلاح قیمت حامل‌های انرژی می‌شود. (سیاست ارزی و پولی)

اصلاح چند باره و ناموفق بازار حامل‌های انرژی ممکن است به عنوان علامتی منفی، مانعی جدی برای رفع مشکل دایمی و همیشگی اقتصاد کشور در این حوزه باشد و سیاست‌گذاران اقتصادی را برای تصمیم‌گیری در این خصوص با چالش‌های اقتصادی سیاسی مواجه کند. (جلوگیری از مارپیچ افزایش مستمر قیمت‌های کلیدی)

با توجه به چنین روابط پیچیده‌ای با در هم تنیدگی موضوع‌ها و تقدم و تأخرهای سیاست‌گذاری، باید کوشید که افزایش قیمت‌ها با توجه به شرایط رکودی برنامه‌ریزی شود. چنین ملاحظات باعث شده است طراحی برنامه اصلاحی در بازار انرژی به گونه‌ای صورت بگیرد که بتواند به عنوان یک نقشه راه، نه تنها مرحله به مرحله مسائل موجود بازار انرژی کشور را مرتفع کند، بلکه با همراه نمودن سیاست‌های اقتصادی مکمل - شامل سیاست‌های پولی و اعتباری، ارزی و تجاری، مالی و حمایتی (حمایت از خانوار و تولید) - با طرح اصلاح بازار انرژی، دیگر بازارهای کشور را نیز به سمت تعادل و تخصیص بهینه منابع سوق دهد. بدین معنی که سیاست‌های پولی مکمل طرح اصلاح بازار انرژی، که با هدف مهار افزایش سطح عمومی قیمت‌ها ناشی از افزایش قیمت‌های انرژی و کاهش هسته اصلی تورم اتخاذ می‌شود، بتواند پایه‌های سیاست‌های پولی را که منتج به هدف‌گذاری تورم می‌شود ایجاد کند. به علاوه، سیاست‌های اعتباری مکمل طرح اصلاح بازار انرژی هم که با هدف افزایش قدرت وام‌دهی بانک‌ها به بخش تولید تدوین می‌شود، بتواند در نهایت افزایش رقابت و کارایی در نظام بانکی کشور را در پی داشته باشد. به همین ترتیب، سیاست‌های ارزی و تجاری پیش نیاز و همراه طرح اصلاح بازار انرژی نیز در ادامه به سیاست‌های یکسان‌سازی نرخ ارز و کاهش موانع تجارت تبدیل شود.

در ادامه، سرفصل‌های اصلی سیاست‌های کلان اقتصادی دولت به تفکیک ارائه می‌شود: ۱- سیاست‌های مالی و بودجه، ۲- سیاست‌های پولی، بانکی و کنترل تورم، ۳- سیاست‌های تجاری، و ۴- سیاست‌های ارزی. باید توضیح داد که مجموعه سیاست‌هایی که در ادامه به آنها اشاره خواهیم کرد، همراه با

جزئیات و پیش‌بینی الزامات هر سیاست، برنامه‌ریزی و مدون شده است و گام‌های اجرایی برخی از سیاست‌ها پیش از شروع طرح اصلاح بازار انرژی آغاز شده است.

۱- سیاست‌های مالی و بودجه

- در راستای ماده ۱۶ قانون هدفمند کردن یارانه‌ها، به منظور کاهش فشار هزینه‌ای به کارکنان، معافیت مالیاتی موضوع ماده ۸۴ قانون مالیات‌های مستقیم، هم‌زمان با تغییر و اصلاح قیمت‌های موضوع این قانون طی پنج سال حداکثر تا دو برابر افزایش خواهد یافت.

- افزایش معافیت پایه‌ای درآمد مشمول مالیات صاحبان مشاغل و سایر نقلیه موتوری.

- معافیت مالیاتی کمک‌های نقدی و غیرنقدی پرداختی برای اشخاص حقیقی و حقوقی.

- استفاده از روش‌های متنوع استهلاک، نظیر استهلاک شتابان.

(از مشوق‌های مهم روش‌های متنوع استهلاک نظیر استهلاک شتابان مالیاتی است که در نظام‌های مالیاتی توسعه یافته در راستای حمایت از تولید به کار گرفته می‌شود.)

- گسترش پایه‌های مالیات بر ارزش افزوده و تعمیق اجرای آن.

- بخشودگی جرایم مالیاتی و در نظر گرفتن شرایط سهل‌تر در پرداخت بدهی مالیاتی.

- کاهش کسری تراز عملیاتی بودجه از طریق ارتقای درآمدهای مالیاتی و برقراری انضباط مالی در نحوه تخصیص اعتبارات جاری.

- سیاست‌ها و اقدامات در قالب بودجه سال ۱۳۹۳:
- تخصیص منابع برای طرح‌های عمرانی نیمه تمامی که در کمترین زمان ممکن به بهره‌برداری رسیده و به تولید و اشتغال بیشتر منجر می‌شوند.
- صرفه‌جویی دستگاه‌های دولتی در مصرف انرژی.
- صرفه‌جویی در هزینه‌های جاری دولت و جابه‌جایی اعتبارات حاصله تا سقف تعیین شده در قانون بودجه به منظور اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها.
- اعتبارات موضوع احداث قطار شهری به منظور بهره‌برداری از آن در سال ۱۳۹۳ به صورت ۱۰۰ درصد تخصیص یابد.
- تأمین مالی مخارج هدفمند کردن یارانه‌ها صرفاً از محل منابع قانون مذکور (خودگردان) و ممانعت از استفاده از سایر ردیف‌های بودجه یا از محل تنخواه گردان خزانه (وجوه بانک مرکزی).
- تکمیل و راه‌اندازی طرح‌های تملک دارایی‌های سرمایه‌ای در قالب مشارکت‌های عمومی خصوصی.
- اتخاذ اقدامات لازم برای جایگزین کردن مالیات بر مصرف به جای مالیات بر درآمد، که به نوعی حمایت از تولیدکنندگان است.
- بازنگری در برنامه خصوصی‌سازی به منظور اجرای بهینه سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی و تأمین اهداف توزیع درآمدی آن.
- بازنگری طرح سهام عدالت با هدف ورود آن به بازار سرمایه و امکان خرید و فروش سهام شرکت‌های سهام عدالت.
- کمک به تأمین مالی حق بیمه تأمین اجتماعی بنگاه‌های تولیدی از محل منابع هدفمندی یارانه‌ها.

- هدایت بخشی از منابع صندوق توسعه ملی در راستای اصلاح فرآیند فناوریانه بنگاه‌های تولیدی.

۲- سیاست‌های پولی، بانکی و کنترل تورم

- کنترل انتظارات تورمی و جلوگیری از نوسانات شدید در بازارهای دارایی (بورس، سکه و ارز).
- انضباط در اعمال سیاست‌های پولی و عدم تأمین مالی از محل پایه پولی و منابع تورم‌زای بانک مرکزی.
- تأمین نقدینگی مورد نیاز از محل افزایش ضریب فزاینده پولی به کمک کاهش نرخ سپرده قانونی، توسعه کمی و کیفی بانکداری الکترونیک و توسعه بازار بین بانکی.
- افزایش سهم تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی از طریق سایر منابع تأمین مالی نظیر بازار سرمایه، انتشار اوراق مشارکت و ابزارهای مشابه.
- انضباط مالی در بخش دولتی و عدم اعمال فشار بر منابع بانک مرکزی از سوی دولت و شرکت‌های دولتی.
- مدیریت مؤثر مطالبات غیرجاری بانک‌ها.
- کاهش تسهیلات تکلیفی به بانک‌ها.
- کاهش بی‌نظمی در بازار پول از طریق اعمال نظارت بر مؤسسات اعتباری غیر بانکی و بازار غیرمتمثل پولی.
- عدم تأمین مالی طرح مسکن مهر از محل منابع تورم‌زای بانک مرکزی.
- منطقی کردن نرخ سود سپرده‌ها و تسهیلات بانکی.
- مدیریت و هدایت نقدینگی به سمت فعالیت‌های مولد اقتصادی.

- کنترل نقدینگی با ابزار محدود نمودن بانک‌ها در اضافه برداشت از بانک مرکزی.

- فروش اوراق مشارکت بانک مرکزی برای جمع‌آوری بخشی از نقدینگی بازار.

- اولویت‌های اصلی سیاست‌های اعتباری: (۱) تأمین سرمایه در گردش واحدهای تولیدی، و (۲) اتمام طرح‌های نیمه‌تمام (بر حسب میزان پیشرفت).
- اعطای مجوز انتشار اوراق گواهی سپرده با سررسید کوتاه مدت (سه و شش ماهه) به بانک‌ها.

- تنظیم نرخ سود تسهیلات کوتاه مدت (تأمین سرمایه در گردش) در سطح بالاتری نسبت به تسهیلات بلندمدت (سرمایه‌گذاری اولیه).

۳- سیاست‌های تجاری

- حفظ قدرت رقابت‌پذیری کالاهای صادراتی از طریق حفظ نسبی نرخ حقیقی ارز و جلوگیری از نوسانات نرخ ارز.

- کاهش هزینه تمام‌شده واحدهای تولیدی صادرات‌گرا از طریق ارائه تسهیلات در جهت جایگزینی تجهیزات کمتر انرژی‌بر.

- تلاش برای جذب سرمایه‌های خارجی به‌ویژه در زمینه ورود تجهیزات با فناوری بالا و مصرف انرژی کمتر.

- کاهش سود بازرگانی تجهیزات و ماشین‌آلاتی که باعث کاهش مصرف انرژی می‌شوند، به‌ویژه برای خودروهای هیبریدی و جایگزین خودروهای فرسوده.

۴- سیاست‌های ارزی

- کاهش نرخ رشد نقدینگی و به تبع آن کاهش نرخ تورم.

- جلوگیری از شکل‌گیری تقاضای غیرواقعی در بازار ارز ناشی از انگیزه‌های سفته‌بازی و احتیاطی.
- جلوگیری از ورود اشخاص حقوقی و صاحبان پول شامل بانک‌ها و نهادهای غیر متشکل پولی به بازار ارز و سکه به منظور کاهش سرعت گردش پول و نقدینگی در این بازارها.
- کاهش قاچاق بی‌رویه کالا.
- محدود نمودن خرید و فروش ارز خارج از نظام بانکی و صرافی‌ها با استناد به قانون پول‌شویی.
- تقویت نظام یکپارچه کنترل هم‌زمان تجارت، ارز و ثبت سفارش کالاها و تشریفات گمرکی.
- ایجاد سامانه ارزی مناسب جهت ثبت کلیه اطلاعات مربوط به صادرات و واردات و ورود و خروج سرمایه و الزام واردکنندگان به ارائه اطلاعات مربوط به منشأ تأمین ارز.
- طراحی و اجرای سازوکارهای لازم برای تشوق دارندگان ارز به سپرده‌گذاری ارز در نظام بانکی کشور.
- در اولویت قرار دادن تأمین ارز کالاهای اساسی و ضروری با نرخ مبادله‌ای مطابق با تولید و مصرف داخلی آن‌ها.
- استفاده بهینه از منابع صندوق توسعه ملی در جهت توسعه اقتصادی کشور، با رعایت ملاحظات مربوط به بیماری هلندی، و همچنین نیازهای ارزی و ریالی بخش‌های پیشرو اقتصاد کلان.

منابع

- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، سری زمانی شاخص صنعت.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، گزیده‌های آماری.
- مرکز آمار ایران.
- بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، نماگرهای اقتصادی.
- نیلی، مسعود و همکاران، تحلیل عوامل تأثیرگذار بر عملکرد میان مدت اقتصاد ایران، انتشارات اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی تهران. ۱۳۹۳.
- Business Monitoring International (BMI), *Iran Oil and Gas Report*, Q2 (2012).
- IMF, *World Economic Outlook-October* 2013.